

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Murat ERSÖZ

Dr. Öğrt. Üyesi, Çankırı Karatekin
Üniversitesi
mersoz@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3766-9971>

Saha (Yakut) Türklerinin İlk Edebî Eseri Axtular (Hatıralar)'daki Halk Bilimi Unsurları

*Elements of Folklore in Axtular (Memoirs), the First
Literary Work of Saha (Yakut) Turks*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 05.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 18.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Ersöz, M. (2023). Saha (Yakut) Türklerinin ilk edebî eseri Axtular (Hatıralar)'daki halk bilim unsurları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 402-428. <https://doi.org/10.34083/akaded.1260536>

Ersöz, M. (2023). Elements of folklore in Axtular (Memoirs), the first literary work of Saha (Yakut) Turks. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 402-428. <https://doi.org/10.34083/akaded.1260536>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Axtular (Hatıralar), Afanasiy Yakovleviç Uvarovskay (1800-1861) tarafından yazılmış, Sahaca (Yakutça) ilk edebî eserdir. A. Y. Uvarovskay, değişik kamu görevlerinde bulunmuş ve Yakut halkının sevgisini kazanmış bir bürokrattır. İyi eğitilidir, entelektüel birikimi yüksektir. Kuzeydoğu Sibiryalı halklarının kültürleri ve yaşantıları üzerine bilgi sahibidir. Yakut yurdunu memleketi, Yakutçayı da ana dili olarak görmektedir. O, bu makaleye konu olan eserini Mart 1846'da Türklük bilimi uzmanı Otto Nikolayeviç Böhtlingk (1815-1904)'in ricasıyla kaleme almaya başlamış ve 8 Kasım 1846'da tamamlamıştır. Onun Axtular'ı yazmasındaki amacı, Böhtlingk'in Yakut dili hakkında yapmakta olduğu çalışmaya katkı sağlamaktır. Bu yolla Yakutçanın korunmasına yardımcı olacağını düşünmektedir. Uvarovskay, çocukluğundan itibaren başından geçen bazı olayları eserinde konu edinmiştir. O, hayatını hüznün dolu ve kıymetsiz olarak değerlendirmektedir. Fakat onun hikâyesi Saha (Yakut) folkloru açısından değerli malzemeler içermektedir. Anılarının sonuna Yakut folkloruyla ilgili notlar yazmıştır. Bu notlar, Yakutlarla ilgili metodik bir biçimde kaleme alınmış folklorik tespitlerdir. O, Yakutistan'ın ilk halk bilimcisi olarak da değerlendirilmektedir. Axtular, 1848'de tam metin olarak Almancaya, 1860'ta da özet olarak Fransızcaya çevrilmiştir. Bu sayede yabancı kültür ve bilim insanları Yakutların gelenek ve göreneklerini sağlam bir kaynaktan öğrenme fırsatı bulmuşlardır. İşlenen konular karşılaştırmalı halk bilimi çalışmaları açısından önemlidir. Bu makalede, Axtular'daki halk bilimi unsurları tespit edilip içeriklerine göre tasnif edilmiş, ardından tahlil edilmiştir. Bu sayede XIX yy. Yakut folklorik hayatı genel anlamda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saha (Yakut), A. Y. Uvarovskay, Axtular (Hatıralar), halk bilimi unsurları.

Abstract

Axtular (Memoirs) is the first literary work in Sakha (Yakut) written by Afanasiy Yakovlevich Uvarovskay (1800-1861). A. Y. Uvarovskay is a bureaucrat who held various public positions and won the heart of the Yakut people. He was well educated and had a high intellectual background. He had knowledge of the cultures and lives of the peoples of Northeast Siberia. He saw the Yakut land as his homeland and Yakut as his mother tongue. He started to write his work, which is the subject of this article, in March 1846 upon the request of the Turkology expert Otto Nikolayevich Böhtlingk (1815-1904) and completed it on November 8, 1846. His purpose in writing Axtular was to contribute to Böhtlingk's work on the Yakut language. He thought that in this way he would help preserve Yakut. In his work, Uvarovskay mentioned some events that happened to him

since his childhood . He saw his life as sad and worthless. However, his story contains valuable materials for Sakha (Yakut) folklore. He wrote notes on Yakut folklore at the end of his memoirs. These notes are methodically written folkloric determinations about the Yakuts. He is also considered as the first folklorist of Yakutia. The Memoirs were translated into German in full text in 1848 and into French in summary in 1860. In this way, foreign cultures and scientists had the opportunity to learn about the traditions and customs of the Yakuts from a solid source. The topics covered in his work are important for comparative folklore studies. In this article, folklore elements in Axtular were identified, classified according to their content, and then analyzed. In this way, XIX century Yakut folkloric life has been tried to be revealed in general terms.

Keywords: Sakha (Yakut), A. Y. Uvarovskay, Axtular (Memoirs), folklore elements.

Giriş

Afanasiy Yakovleviç Uvarovskay, 1800'de Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin başkenti Cokuuskay (Yakutsk)'in¹ kuzeybatısında bulunan Ecigeen (Jigansk)'de doğmuştur. Babası kamu görevlisi annesi ev hanımıdır. Baba tarafından Rus anne tarafından Yakut olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmasına rağmen, iki ailenin de Rus kökenli olduğuna dair görüşler de mevcuttur (Gabişev, 1963, s. 118). Uvarovskay'ın ilk çocukluk yılları Ecigeen'de geçmiştir. Ardından Killeem (Kildyamsk)'e taşınmışlardır. Killeem'in nüfusu ağırlıklı olarak Yakutlardan oluşmaktadır. Uvarovskay, Yakut kültürünü burada yakından öğrenme fırsatı bulmuş ve onlarla bütünleşmiştir. O, çocukluk yıllarından itibaren Yakut sözlü ürünlerinin icra edildiği ortamlarda bulunmuş duacılarla, destancılarla ve şamanlarla birlikte büyümüştür. Eğitiminin ardından on altı yaşında kamu görevine girmiştir. Kâtip yardımcısı olarak başladığı meslek hayatında terfiler almış ve kısa sürede valilik özel kalemi müdürlüğüne yükselmiştir.

Uvarovskay, anılarında ayrıntılı bir biçimde anlattığı Üt Bölgesi (Udsk)'ne iki kez iş gezisi düzenlemiştir. Üt, günümüzde Habarovsk Kray'ın sınırları içerisinde bulunmaktadır. O, 1840-1852 arasında Bötörbürk'te yaşamıştır. Buradan zorunlu nedenlerle Ohotsk Denizi kıyısındaki Ayan'a göçmüştür. Bir ihracat firmasında muhasebecilik yapmış ve burada evlenmiştir. Birkaç yıl sonra da sağlık sorunları dolayısıyla Cokuuskay'a taşınmışlardır. Uvarovskay, 1861'de vefat etmiştir. Axtular

¹ Makalede, özel isimlerin Axtular (Hatıralar)'daki biçimleri tercih edilmiştir. Yanı sıra ilk geçtikleri yerlerde parantez içerisinde uluslararası karşılıkları da verilmiştir.

(Hatıralar)² incelendiğinde onun hep Yakut halkının geleceğini düşündüğü ve bu uğurda çalıştığı göze çarpmaktadır.

Otto Nikolayeviç Böhtlingk, “Über Die Sprache Der Jakuten” adlı bilimsel çalışmasında yararlanmak amacıyla Uvarovskay’dan Yakutça bir metin yazmasını istediğinde onun elinde edebî anlamda örnek alabileceği bir eser yoktur. Üstelik Yakutçanın modern anlamda bir sözlüğü yahut grameri de mevcut değildir. Uvarovskay, bu koşullar altında sadece hayat hikâyesini yazabileceği sonucuna varmıştır. Axtular’ı kaleme aldığında 46 yaşındadır. Uvarovskay, Böhtlingk’le çalışırken Yakutçanın ölü dil hâline gelmesinin önüne geçilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun da alfabe hazırlanmasıyla ve gramer yazılmasıyla mümkün olabileceğine inanmaktadır. Axtular, ilk kez 1848’te St. Petersburg’ta yayınlanmıştır. Yakutistan’da ise 1947’de basılmıştır. Bu eserin yardımıyla yapılan gramer ve sözlük çalışmaları, Yakut dilinin ve kültürünün korunması ve gelişmesi sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sayede Yakut yazılı ve sözlü ürünlerinin yayınlanması için gerekli zemin oluşmuş olur.

Uvarovskay, *Axtu* “Hatıra” diye adlandırdığı hatıralarını bir mektupla birlikte Böhtlingk’e sunmuştur. Finceden Yakutçaya çevirdiği bir şarkıyı, kısa bir *olonhoyu* “destan”ı ve altı Yakut bilmecesini de eklemiştir. Yazdığı olonhonun ve bilmecelerin Türkçe çevirileri Yuriy Vasilyev, M. Fatih Kirişcioğlu ve Gülsüm Killi tarafından hazırlanan *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri* adlı kitapta yayınlanmıştır (Kirişcioğlu & Vasilyev & Killi, 1996, s. 1-23, s. 43-60). Uvarovskay; Yakut bilmeceleri, olonhosu ve halk bilimi unsurları üzerine çalışmıştır.

Axtular’ın 1947 baskısı, Nikolay Maksimoviç Zabolotskay (1907-1987) tarafından yapılmıştır. N. M. Zabolotskay, Uvarovskay’ın Böhtlingk’e yazdığı mektubu ve hatıralarını Axtular ismiyle kitaplaştırmıştır. Uvarovskay’ın bu iki çalışmasının kitap başlığı Zabolotskay tarafından verilmiştir. Uvarovskay’ın anıları sonraki baskılarda da aynı başlık altında çıkmış ve bu şekilde tanınmıştır. Bu makalede verilen örnekler Zabolotskay’ın yayınından alınmıştır.

Uvarovskay, mektubunda Böhtlingk’le nasıl tanışıklarına değinmektedir. Yakut yurdunun ve dilinin kendisi için ifade ettiği özel anlamı vurgulamaktadır. Anılarını çocukluğundan başlatmakta ve yaşadığı yerleri esas alarak hayatının dönüm noktalarına değinmektedir. Uvarovskay, daha çok Üt Bölgesi’ne yaptığı iş gezilerini anlatmaktadır. O, anılarını yazarken kendisinden bahsetmeyi hayatında gamdan ve

² Makalede, “x” işaretleriyle hırıltılı ve tonsuz arka damak “h” sesi, “ń” ile ön boğumlanmalı “n” ünsüzü ve “ñ” ile de damak “n”si karşılanmıştır.

kederden başka bir şey olmadığını söyleyerek bırakır ardından da Yakut gelenek ve göreneklerini işler. Özellikle bu kısım folklorik malzeme açısından oldukça zengindir.

Axtular'daki halk bilimi unsurlarının tespiti üzerine bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu eserdeki halk bilimi unsurları bir yazılı kaynaktan günümüze ulaşan en eski folklorik malzemeler olmaları yönüyle önemlidir. Bunun için metnin farklı bölümlerinde işlenmiş tüm folklorik unsurlar konularına göre oluşturulmuş başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu unsurlar sadece Yakut folkloruyla ilgili değil Türk folklorunun geneliyle ilişkilidir. Çünkü eski Türk gelenek ve görenekleriyle ilgili izleri taşımaktadırlar. Eserde tespit edilen Yakut halk bilimi unsurları Adlar; Zaman; Ölçü Birimleri; Ulaşım; Dinî Pratikler; Geçiş Dönemleri; Yakut Ailesi ve Töresi; Halk İnançları ve Âdetleri; Törenler ve Kutlamalar; Sözlü Edebiyat; Ekonomi, Geçim ve Meslekler; Zanaat; Giyim Kuşam; Aksesuar ve Ziyet Eşyaları; Halk Hekimliği ve Baytarlığı; Halk Mimarisi; Yiyecekler, İçecekler, Yemekler ve Mutfak Eşyaları; Diğer Araç Gereçler başlıkları altında tasnif edilerek tahlil edilmiştir. Sınıflandırma aşamasında Sedat Veyis Örnek'in "Türk Halkbilimi" adlı çalışmasından da yararlanılmıştır (Örnek, 1991, 17-20).

Adlar

Uvarovskay, adların Yakutça biçimlerini tercih etmiştir. Bu kullanım biçimi, Yakut dilinin XIX. yy.'daki fonetik durumunu tespit etmek açısından değerlidir. Yakut düğününü anlattığı kısımda Uyban, Baaska ve Kirilke özel isimleri geçmektedir. İki isim de M. ve N. N. şeklinde kısaltılarak verilmiştir. M., 5 Haziran 1826-11 Aralık 1831 arasında Cokuuskay'da valilik yapmış Nikolay İvanoviç Mayagkov'tur. Diğer kısaltmayla ilgili kaynaklarda bilgi mevcut değildir.

Eserde hayvan ve bitki isimleri oldukça fazla geçmektedir. Bunların bir kısmı çalışmanın diğer başlıklarında ele alındığı için burada tekrar edilmemiştir. Ancak, hayvan ismi olarak dağ ispinozu, karga, kuzgun, martı, Rus horozu, sumru³, şakrak⁴ ve toygır⁵; bitki olarak ise saparna diğer başlıklarda verilmeyen kullanımlardır.

Eser, genel olarak Yakut folklorunu konu almaktadır. Bunun yanı sıra Tunguz ve Rus folkloruyla ilgili unsurlara da rastlanmaktadır. Yazar, çocukluk yıllarında "Gürcü" birisiyle tanışmış ve onunla kısa bir diyalogu olmuştur. Yakutların giydiği paltonun kesimini Çerkezlerin paltolarına; zorlu bir seyahat sırasındaki yüzünün hâlini ise Gileklerin yüzlerine benzetmiştir. Uvarovskay, Sibiry'a da yaşayan halkların

³ Deniz kırlangıcı olarak da bilinen göçmen kuş.

⁴ Serçeğillerden ötücü bir kuş.

⁵ Tarla kuşu.

yaşantılarını ve kültürlerini iyi bilmektedir. Eserin hacmi dolayısıyla, Çuban, Çukça ve Karakılardan bahsedemediği için pişmanlık duymaktadır.

Uvarovskay'ın hayatında doğup büyüdüğü ve bir dönem yerleştiği şehirler: *Ecigeen* "Jigansk", *Killem* "Kildyamsk", *Cokuuskay* "Yakutsk", *Urkuskay* "İrkutsk" ve *Bötörbürk* "Sankt Peterburg"tur. Yazar, bazen Bötörbürk'ü, "ulu şehir" diye adlandırmaktadır. O, aylarca süren iş gezilerine çıkmıştır. Bunlardan ikisini anılarının önemli bir kısmını oluşturan Üt Bölgesi'ne "Udsk" a gerçekleştirmiştir. Üt, burada kurulu bir şehrin ve aynı zamanda bir akarsuyun adıdır. Eserde konu edilen diğer iki yolculuğu ise *Ayannaax* "Olekminsk" ile *Bülüü* "Vilüysk" şehirlerine gerçekleştirmiştir. Bülüü'den dönüşte *Suntar* "Suntar" a da uğradığını anlatmaktadır. *Laamı* "Oxotsk" da eserde adı geçen başka bir şehirdir.

Axtular'da bölgelerden de bahsedilmektedir. Özellikle "Güney" ismi çok geçmektedir. Bu terim, Yakutistan'ın güneyi için özellikle de Bötörbürk için kullanılmaktadır. Yazar, Üt'ün coğrafi konumunu belirlemek amacıyla *Kitay* "Kitay", *Nerçe* "Nerçinsk", *Ayannaax* "Olekminsk" ve *Xaňaňı* "Xangangi" ile komşu olduğunu belirtmiştir. Kitay, bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin eserdeki adıdır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri *Emerik* "Amerika"; Kamçatka, *Xamçakkı* "Kamçatka"; Sibirya ise *Sibir* "Sibir" olarak geçmektedir. Yazar, Üt'e vergi işlerini tanzim etmek maksadıyla gitmiştir. Buradan da çevre yerleşim yerlerine geziler düzenlemiştir. Bu gezilerden birini de *Borukan* "Burukan" a yapmıştır.

Pek çok köy, kasaba ve şehir bulunduğu coğrafyadan ismini almaktadır. *Uçur* "Uçur", buna güzel bir örnektir. Burası bir yerleşim biriminin adıdır, bölgede aynı isimde bir dağ ve bir akarsu bulunmaktadır. Metinde üçüne de tesadüf etmek mümkündür. *Biraya* "Bureya" da hem bir dağın hem de bir akarsuyun ismidir. Sibirya'nın önemli sıradağlarında olan *Cugcuur* "Cugcur" da metinde geçmektedir. Yazar, bu dağ sırasını *ulaxan dabaan* "büyük geçit" diye tanımlamaktadır. Burada zirve yapmıştır. Eserde yer alan nehirlerden biri de Lena'dır. Uvarovskay, anılarının ilk cümlesine *aattaax ulu örüs* "ünlü ulu nehir" diye başlamaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 16). Bu nehre verilen iki farklı isim tespit edilmiştir. İlki, *ulu örüs* "ulu nehir" metinde bir kez geçmektedir, diğeri ise *ulaxan örüs* "koca nehir" o da üç kez geçmektedir. Hem Sibirya'nın hem de Yakutistan'ın önemli ırmaklarından olan *Aldan* "Aldan", *Bülüü* "Vilüysk", *Amga* "Amga" ve *Amır* "Amır" da metinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan daha küçük olan *Egne* "Egne", *Kempendey* "Kempendeyay" ve *Silimci* "Selemdja" akarsularının adları da tespit edilmiştir. Axtular'da göl ismi geçmez ama iki denizin ismi geçer. En çok karşılaşılan Kuzey Buz Denizi'dir. Bu denizin iki farklı adlandırması saptanmıştır. İlki, *Buustaax Bayağal* "Buzlu Deniz" metinde üç kez geçmektedir; diğeri ise *Buus Bayağal* "Buz Deniz" o da iki kez geçmektedir. İkinci denizde *Laamı Bayağal* "Ohotsk

Denizi”dir. Metinde bulduğumuz güneş ve ay dışındaki tek gök cisimi *Çolbon Sulus* “Çoban Yıldızı, Çolpan”dır. Makalenin sözlü edebiyat başlığı altında Öğröpönö adlı bir kadından bahsedilmektedir. Yazar, bu efsanevi kadının gözünün keskinliğinin Çoban Yıldızı’na benzetildiğini aktarmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 19).

Zaman

Yakutlar, on iki ayın sekizini kışa, ikisini yaza diğer iki ayı da bahar ile güze birer ay olarak paylaşmışlardır (Zabolotskay, 1947, s. 18). Kışın başlangıcı olarak eylülü görürler ve bu aydan itibaren kışlık evlerine taşınırlar, yazlıklarına ise nisandan sonra geçerler. Kış, Yakutların hayatında önemli bir dönemeçtir. Yaşamlarını âdeta bu zorlu mevsimi esenlikle geçirmek için kurgularlar. Metinden tespit edildiği kadarıyla kış, yani karın yağmasından kalkmasına değin geçen süreyi sağ salım atlatmayı “yaş almak” olarak değerlendirmişlerdir. Bunun bir örneğini Tunguz avcının köpeğini anlattığı bölümde de bulmaktayız. O, köpeği için *Itim settis xaara baara*. “Köpeğim yedi kez kar görmüştü.” (Zabolotskay, 1947, s. 31) demektedir. Köpeğinin yedi yaşında olduğunu bu şekilde ifade etmiştir. Yine bu Tunguz avcı mesafe bildirirken *ikki saa itutin ustata* “iki ok atımı uzakta” (Zabolotskay, 1947, s. 30) demektedir.

Metinden Yakutların zaman anlayışına dair iki örnek saptanmıştır. Yakutlar, çömlekteki yemeğin pişme süresini zaman ölçüsü olarak değerlendirmiş ve bunu “küös bıstıña” biçiminde kavramsallaştırmıştır. 1 “küös bıstıña” 1 saat kabul edilmektedir. Yazar, bu ifadeyi on beş kez kullanmıştır. Diğeri de *künüskü inax ur kem kerine* “gündüzün inek sağım zamanı, gündüz 9-10 suları”dır (Zabolotskay, 1947, s. 17). Bu kullanıma ise bir kez rastlanmıştır.

Ölçü Birimleri

Metinde yapılan taramalarda uzunluk, uzaklık ve ağırlık ölçüsü birimleri tespit edilmiştir. Uzunluk ölçüsü birimleri Yakutça kökenlidir. *Bilas* “kulaç”, *bilas añara* “yarım kulaç”, *uunar bilas* “adam boyu”, *xaris* “karış”, *süöm* “süyem” (Zabolotskay, 1947, s. 18, 39, 36, 28, 29). Üç uzaklık ölçüsü birimi saptanmıştır. Bunlardan ikisi Yakutça diğeri Rusça kökenlidir: *Kös* “bir günde gidilebilen mesafe.”, *satı kös* “Yürüyerek gidilen bir günlük mesafe, 7-8 km’ye denktir.”, *bieriste* (Rus. versta) “Bieriste, yaklaşık 1066 m’ye denktir.” (Zabolotskay, 1947, s. 16, 31, 41). Bir ağırlık ölçüsü tespit edilmiştir, o da *pud* (Rus. pud)’tur (Zabolotskay, 1947, s. 27). Pud, 16,38 kg’a eşittir.

Ulaşım

Uvarovskay, 4-5 yaşındayken Ecigeen’den Killem’e ardından da eğitim öğretim için Cokuuskay’a taşınmıştır. Cokuuskay’dan Üt Bölgesi’ne ve Bülüü’ye iş gezilerine

çıkıştır. Bir de Urkusay üzerinden Bötörbürk'e gitmiştir. At, geyik, atlı kızak, kayık, sal ve kano eserde geçen ulaşım araçlarıdır. Özellikle geyiklerden engebeli ormanlık arazilerde faydalanılmaktadır. Geyik, Tunguz yaşamının çok önemli bir parçasıdır. Yakutlarınkı ise onlardan farklı olarak attır. Yakut atları dayanıklıdır üzerlerine vurulan yükü çayları geçer, bataklıkları aşar, karda tipide yol alır, dağları tepeleri tırmanır. Kışın soğuşunda, ya kar kazıp güzden kalma otlarla yahut kayın veya söğüt dalının uçlarıyla karınlarını doyurmaya çalışırlar. Kayık, sal ve kanolardan ırmakları ve dereleri geçmek için yararlanılmaktadır. Su taşıtlarının yapımında akkavak ağacı ile kayın kullanılmaktadır. Atlı kızak, uzun yol aracı olarak tercih edilmektedir.

Dinî Pratikler

Axtular'da hem Hristiyanlık hem de Kamlık diniyle ilgili folklorik unsurlar bulunmaktadır. Uvarovskay ailesi Hristiyan'dır. Eserde, kiliselerin aktif olduğu rahip ve rahip yardımcısı gibi din görevlilerinin Üt benzeri ücra şehirlerde bile bulunduğu ve Ketixisis adlı dinî kitapların Yakutça çevirilerinin yapıldığı görülmektedir. Ketixisis, Hristiyanların inanç ve ibadet kitabıdır. Yazar anılarını kaleme alırken elinde Yakutça olarak sadece bu kitabın bulunduğunu söylemektedir, Rusçadan yapılan çevirisinin kötü olduğunu da eklemektedir (Zabolotskay, 1947, s. 14). Uvarovskay'ın yeri geldikçe kendi inanç dünyasına vurgu yaptığı görülmektedir. Bunda aldığı eğitimin yanı sıra annesinin de etkisi vardır. Örneğin çocukluk yıllarının geçtiği Killem'de uzun kış gecelerini annesine kutsal kitaptan bölümler okuyarak geçirdiğini ifade etmektedir. Annesi vefat etmeden önceki gece, Uvarovskay'dan ölüm vaktinin yaklaştığını söyleyip papaz çağırmasını istemiştir (Zabolotskay, 1947, s. 25). Papaz gelip kendi itikadı uyarınca annesiyle konuşmuş, o vefat edince de dinî tören düzenlemiştir. Axtular'da; Paskalya, cenaze merasimi, ekmek-şarap ayini, haçı suya atma günü gibi Hristiyanlıkla ilgili ritüellerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Uvarovskay, Yakutların 200-300'ü dışında geri kalanının Rus usulü vaftizli olduğunu belirtmektedir. Oruç tutma gelenekleri olmadığından çok azının ekmek-şarap ayinine katıldığını geri kalanlarının kilise kurallarına uyduklarını ve günah çıkardıklarını söylemektedir. Sabahları tanrıya dua ederek güne başladıklarını, akşamları da aynı şekilde uyduklarını ifade etmektedir. İşleri yolunda giderse tanrıya şükrederler, bir olumsuzlukla karşılaştıklarında ise tanrının kendilerini cezalandırdığını düşünürler diye ilave etmektedir. Bunun yanı sıra eski şamanlarına inanma ve onun kötü ruhlarına yükünme geleneklerini tamamen terk etmediklerini, hayvanları hastalandığında onun yönlendirmesiyle güzel bir sığırı kurban ettiklerini de anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 49-50).

Eserin Yakut evinin anlatıldığı bölümünde, “Sabah uyanıp dışarı çıktıklarında ufuktan doğan güneşi görmeye ve ona yükünmeye uygun olsun diye balağanlarının⁶ kapısı daima doğuya bakar. Bu gelenekleri onların vaftiz edilmeden önce, yani geçmişte güneşe tapan bir halk olduklarını gösterir.” şeklinde bir yorum yapmıştır (Zabolotskay, 1947, s. 54-55). Yazar, Yakutların tahıl üretimiyle meşgul olmalarını onların önyargılarına bağlamaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 44). Oysa bu durum, Yakutların doğayı kutsamalarıyla ve yeryüzüyle alakalı inançlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Esere Yakut inanç sistemi açısından bakıldığında Aar Ayı Toyon, Sir Doydu İççisi, Xara Xargıs ve “abaahi” isimleriyle karşılaşmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 57). Aar Ayı Toyon, tüm canlılara şans, bolluk ve bereket veren tanrıdır. Yakut panteonunun en kudretlisidir. Daha çok Ürüñ Aar Toyon olarak bilinmektedir. Sir Doydu İççisi, eserde doğayı diriltten ve sığırların sayısını ve sütünü çoğaltan iyi ruh olarak anılmaktadır. Aan Alaxçın Xotun yahut Aan Aalay Xotun olarak da tanınmaktadır. İyi işleri bozan şerir ruh Xara Xargıs’tan ise sığırlarının ölümüne neden olur diye korkarlar. Abaahi, Yakut inanç sisteminde kötü ruhların genel adıdır.

Eserde tespit edilen örneklerden anlaşıldığı üzere Yakutların hayatında Kamlık dinine ait ritüellere rastlanmaktadır. *Oyun* “şaman, kam” ile *alğuhıt/alğaaççı* “duacı”, bu inanç sisteminin temsilcileridir. Uvarovskay, Yakutların vaftizli olmalarına rağmen kadim şamanlarına inanmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Ondan sığırları hastalandığında yardım istediklerini ve onun işaretiyle güzel bir hayvanlarını kurban ettiklerini anlatmaktadır. Alğuhıt’ı ise İhıax kutlamalarında görmekteyiz. O, elinde kutsal kırmızı kabı, Aar Toyon’a ve ruhlara dua etmekte onları kutsayıp yalvarıp yakarmaktadır.

Geçiş Dönemleri

Yakutlarda evlenme ve ölümle ilgili folklorik unsurlar tespit edilmiştir. Ölümle ilgili olanlar Yakut kadim akidesiyle değil Hristiyanlıkla ilişkili olduğu için karışıklığa mahal vermemek amacıyla “dinî nitelikli inançlar” başlığı altında verilmiştir. Uvarovskay, eserin Yakut örf ve âdetlerini işlediği kısmında, evliliğe detaylı bir biçimde değinmiştir (Zabolotskay, 1947, s. 56-57). Buradan elde edilen verilerden yola çıkılarak Yakutlar arasında akraba evliliğinin olmadığı söylenebilir. Çünkü bir Yakut genci evleneceği adayı kesinlikle kendi köyünden seçmemektedir. Bunun istisnası kızın babasının farklı bir oymaktan olmasıdır. Aksi takdirde evlenmeleri mümkün değildir. Evlilik müessesinin kuruluş aşamasında iki aile arasında irtibat sağlayan kişi dünürdür. Yakut evliliklerinde de dünürçüyü görmekteyiz. O, erkek tarafının evlilik

⁶ Balağan: geleneksel Yakut evi.

teklifini kız tarafına ilettikten sonra eğer olumlu cevap alırsa kızın babasıyla kalının belirlenmesi aşamasına geçmektedir. Kızın babası kalını servetiyle orantılı bir biçimde belirleyip dünürçüye bildirir. Kalın sığır cinsinden belirlenmektedir. Bu, Yakutların zenginliği büyükbaş hayvan sayısıyla orantılı gördüğünü göstermektedir. Ne kadar baş sığır olacağı ne kadarının canlı ne kadarının hazırlanmış et biçiminde olacağı da açık konuşulmaktadır. Kızın babası dünürçüye istediği kalını söylediği gibi kızlarının çeyizini de saymaktadır. Çeyizde ne kadar elbise, takı ve sığır olacağı belirtilmektedir.

Dünürcü yaptığı bu konuşmayı kendisinden aracı olmasını isteyen erkek tarafına eksiksiz olarak anlatmaktadır. Evlenecek kişi kendisinden talep edilenleri kabul ettiği takdirde bir kısım akrabaları ve dostlarıyla birlikte yanlarına hediyelik içki ile kalının belli bir oranını, çoğunlukla üç yahut dörtte birini, alarak kız evinin yolunu tutar. Buraya gelmesiyle birlikte damat olarak tanınmaktadır. Kalının kalan kısımlarını getirene kadar rahat bir şekilde gidip gelebilmektedir. Tamamını teslim edince eşini alıp kendi evine götürüp düğün yapar. Bu ziyaretler bazen uzayabilmektedir, hatta iki üç yılı bulduğu örnekler de bulunmaktadır. Bu sırada aralarına bir soğukluk girmiş, damat kızdan vazgeçmiş ve bu gidiş gelişler son bulmuşsa kızın başkasıyla evlenme hakkı doğmaktadır. Erkeğin ayrıldığı için suçlanmadığı sadece maddi olarak kayba uğradığı ifade edilmektedir. Kalın olarak kız tarafına getirilen hiçbir şey geri alınmamakta, hepsi kız tarafında kalmaktadır. Kızın yakınları sonradan erkekten bir şekilde öç alma düşüncesine kapılmayacağı ama aralarına bir soğukluk girebileceği de eserde vurgulanmaktadır. Kıza tekrar dünürcü gelecek olursa kalının yarı yarıya düşeceğinin de altı çizilmektedir.

Uvarovskay, Yakut düğününe de yer vermektedir (Zabolotskay, 1947, s. 58-59). Onun anlatımından Yakut düğününün İhıaxlar gibi coşkulu kutlanmadığı sonucuna varılabilir. Bunda mevsim şartları önemli bir etkidir. Çünkü düğünler hediyelik etler bozulmasın diye kışın yapılmaktadır. Damat, kız tarafına olan yükümlülüklerini eksiksiz bir şekilde yerine getirince eşini evine götürebilir. Burada ona akrabaları eşlik ederler. Bütün köy sakinleri onun evinde toplanırlar. Yakutistan'da kış eylülünden itibaren kendini hissettirmeye başlamaktadır. Eylül zaten Yakutçada *balağan ıya* "ev ayı" demektir. Hava sıcaklıkları -40'ları hatta -50'leri bile görmektedir. Sıcaklık, bazı bölgelerde -70'lere kadar düşebilmektedir. Kapalı mekân bu koşullarda zorunluluktur. Yakut balağanları onlarca kişinin bir arada bulunmasına elverişli değildir. Görece küçük yapılardır. Bu yüzden ikramların dağıtımı aksar. Uvarovskay, böyle bir yeri kalabalık bir grupta paylaşmanın sıkıntıya hatta biraz da eziyete yol olabileceğini abartılı bir üslupla anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 59).

Yakut Ailesi ve Töresi

Uvarovskay, Yakutlarla çocukluğundan itibaren güzel bir diyalog kurmayı başarmıştır. Onların sevgisine mazhar olmuş ve güvenlerini kazanmıştır. Böyle bir yakınlığın kurulmasında onun Yakutların tüm etkinliklerine samimi bir biçimde katılmasının rolü büyüktür. Karşılıklı oluşan bu bağın kopmamasına dikkat eden Uvarovskay, Yakutlarla alakalı oldukça özenli bir dil kullanmaktadır. O, Yakutların vefalı olduklarını her fırsatta dile getirmektedir. Özellikle dillerine ve kültürlerine hizmet edenleri hiç unutmadıklarının altını çizmektedir. Onların düşünce dünyalarının ve karakterlerinin çok az değişikliğe uğradığını söylemektedir. Bu durum Yakutların yaşadığı coğrafyaya ve onların yerleşim biçimlerine bağlanabilir. Onlar, Sibirya'nın ücra bir köşesini vatan edinmişler ve geniş bir bölgeye köy köy yayılmışlardır. Bu da folklorik malzeme başta olmak üzere, geçmişten günümüze taşıdıkları zenginliklerin dış etkilerden uzakta gelişmesine imkân tanımıştır.

Yakutlar, iki üç gün bir şey yemeden zor işlerde çalışabilir, ilkbaharda yiyecekleri bittiğinde soymuk⁷ yiyip su içerek günlerini geçirebilirler (Zabolotskay, 1947, s. 51). Onlar, orta boylu, geniş omuzlu, hokka burunlu ve yassı yüzlüdür. Gözleri koyu renkli, düz, sık ve siyah saçlı, bıyısız ve sakalsızdırlar. Kışın soğuktan ve ateşten, yazın ise sıcaktan dolayı yüzlerinin rengini betimlemek zordur. Mevsimden mevsime ya işten güçten ya da yiyecek bolluğu yahut kıtlığından ötürü çabuk şişmanlayıp zayıflarlar (Zabolotskay, 1947, s. 50). Cesur tabiatlıdırlar fakat savaş nedir bilmezler. Ferasetli, cömert ve nazik insanlardır. Fedakâr ve aynı zamanda misafirperverdirler. Ellerinde avuçlarında ne varsa paylaşmayı severler, *Ahi üölü tañara bierer, barı kihi ahaatın dien; miexe baar, kiniexe suox: bu tuhuttan min tañara bierbititten bersiex tustaaxpın.* “Yiyeceği içeceği Tanrı verir, herkes yesin içsin diye; bende var onda yok: O zaman benim Tanrı'nın verdiklerini paylaşmam gerekir.” demektedirler (Zabolotskay, 1947, s. 50). Yakutların da kendilerine yapılan olumsuz bir davranışa karşılık vermeyi düşündüğü yalnız muhatapları pişman olduğu takdirde bundan hemen vazgeçtiği belirtilmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 51).

Evlilikle ilgili unsurlar ayrı bir başlıkta değerlendirildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak, Yakutlarda bir erkeğin yahut kadının nasıl ve hangi şartlar altında evlilik birlikteliğini kuracağı eserde belirtilmiştir. Hatta bu beraberliğin ne şekilde sonlandırılacağı da kurallara bağlanmıştır. Taraflar bu süreçte attıkları adımlar neticesinde neyle karşılaşacaklarını bilirler.

Yakut aile yapısı güçlüdür. Karar alıcılar aile büyükleridir. Yakutlar, aksakallarına çok saygı duymakta, öğütlerine uymakta, onları üzmemeyi kusur değil doğrudan günah addetmektedirler. Çocuklar babalarının sözünden çıkmamakta, isteklerini yerine

⁷ Çam ağacının çiğnenip emilen iç kabuğu, yalamuk

getirmeye özen göstermektedir. Yakut aileleri birbirlerinin yakınlarına ev kurarak genişleyen bir yapıya sahiptir. Babalar, yetmiş ve yuva kurmuş oğullarını kendi evlerinin yanına oturtmaktadır. Onlarla hayvanlarını bölüşmektedir. Baba ile oğulları geçimlerini yardımlaşarak yapmaya çalışmaktadırlar. Bir babanın tek çocuğu varsa ona ayrı ev yapmamaktadır. Ama çocuğun annesi ölmüş baba da evlenip yeniden çocuk sahibi olmuşsa durum değişmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 50-51).

Yakut ailesinin taşıyıcı ögesi annedir. Anne ile baba arasında bir iş bölümü vardır. Aile kadının emeğinin bir yansımasıdır. Uvarovskay, Yakut ailesini ve özellikle bu müessese içerisinde kadının rolünü iyi anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 53). Yakutların hem yaşadıkları bölge hem de ana geçim kaynakları olan hayvancılık erkeklerin bazı işlerde ön plana çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Onlarda ev mesaisi iç ve dış diye ikiye ayrılmaktadır. Kadın dirayeti ve becerisiyle hayat mücadelesinde bir adım öndedir. O, sığırları, malları ve varsa evin hizmetçilerini kontrol etmektedir. Hayvanlarından ürünün bol olduğu zamanlarda elde ettiği sütle ilk etapta evinin kışlık ihtiyaçlarını hazırlamaktadır. Onun çabası sayesinde evi olağanüstü bir durum olmadığı takdirde kıtlık yüzü görmez. O, evini ve çocuklarını zorlu kış koşullarından sağlık ve esenlikle çıkarmayı başarır. Erkeklerle gelince güç gerektiren ot hasadı, odun kesme, at bakma, avcılık ve tamir gibi dışarı işlerini üstlenirler. Mal alıp satmayı, başka bir ifadeyle ticareti onlar idare ederler. Yakut ailesindeki rol paylaşımı eserde ana hatlarıyla bu şekilde anlatılmıştır.

Yakut kadınları giyim kuşam hususunda titizdir. Dış giysilerinin, hassaten kürklerinin temizliğine oldukça dikkat etmekteledir. Uvarovskay, Yakut kadınları arasında güzel yüzlülerin çok olduğundan ve onların süslenmeyi ve mücevheri sevdiğinden bahsetmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 53). Onlar için toplumsal itibar önemlidir. Bunu örseleyecek bir davranışta bulunmaktan itinayla kaçınırlar. Evli bir kadın, kayınpederini, kayınvalidesini ve eşinin diğer yaşlı akrabalarını yazarın ifadesiyle tanı gibi kutsamaktadır: *Kinnerge ahağas bastarın sığınñax ataxtarın kördörböttör, kinner ohox uotun biha uña diekki barbattar, erderin uruutun Saxa aatınan aattaabattar.* “Onlara başlarını açık ayaklarını çıplak göstermez, ocağın önünden sağa geçmez ve eşlerinin akrabalarına Yakut lakaplarıyla seslenmezler.” (Zabolotskay, 1947, s. 53). Bu davranışlar, Yakut gelenek ve göreneklerinin yansımasıdır. Tersini yapanlara toplumsal bir zorlama yahut cezalandırma yoktur. Fakat bir tür vahşi hayvan gibi görülmektedirler. Bu tip kadınların kocalarına acınır ve kara bahtlı olarak nitelendirilir.

Yakutların asırlardır elde ettiği birikimlerin sonucunda bazı kurallar oluşmuştur. Onlar bir fiilin neticesinin ne olacağını farkındadır. Örneğin aynı köyde oturanların birbirleriyle evlenmelerine, kızın babasının farklı bir oymaktan olması istisnası

dışında, cevaz verilmemektedir. Evlilik sürecinin aşamaları herkes tarafından bilinmekte ve hukukuna da riayet edilmektedir.

Uvarovskay, Yakutlarda da ahlaka aykırı davranışların görüldüğünü ifade etmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 51-52). Bazı yoksul Yakutların tamamen çaresizlikten sığır çaldığını ve bununla bir iki öğün karınlarını doyurduğunu söylemektedir. Bu davranışın yaygın olmadığını da vurgulamaktadır. Karakterlerinden kaynaklanmadığının altını çizmektedir. Hırsız yakalamak için Yakut boy beylerinin devreye girdiğinden yakalanan hırsızın kadim gelenek ve görenekler uyarınca toplantı ortasında sopayla cezalandırıldığından bahsetmektedir. Uvarovskay'ın anlatımından bu yapılanların linç amacı taşımadığı görülmektedir. Soyguncu için hırpalanarak cezalandırılmak doğal olarak istenmeyen bir durumdur. Fakat onun açısından işlediği kabahatin asıl olumsuz sonucu ölünceye kadar suçlu olarak damgalanmaktır. Bu da beraberinde, asla tanıklığının kabul edilmemesi, boy beyliğine seçilememesi ve danışma meclislerinde görüşüne başvurulmaması gibi ağır neticelere yol açmaktadır.

Uvarovskay, Yakutların davacı olmaya istekli olduğunu ilginç bir örnek üzerinden anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947 s. 52). Bir borç meselesi dolayısıyla anlaşmazlık oluşunca mağdur uyuşmazlığı önce kendi boy beyi vasıtasıyla halletmeye çalışır. Bu durum, Yakut töresinin etki alanını göstermesi açısından önemlidir. Davacının sonraki durağı neye mal olursa olsun Rus mahkemelerine gitmek olur. Alacağıyla kıyaslanamayacak ölçüde masraf etse de süreci ısrarlı bir biçimde takip eder. Yazar onların bir kısım çıkarıcılar tarafından kışkırtıldığının altını çizmektedir.

Halk İnançları ve Âdetleri

Burada değerlendirebilecek iki örnek tespit edilmiştir. İlki sözlü edebiyat başlığı altında değindiğimiz Ögröpönö adlı Ecigeenli bir kadının adı etrafında oluşan efsanedir. Bu efsanede, Ögröpönö'nün yanından kayıtsızca geçenleri şekil değiştirip cezalandırdığına inanıldığı anlatılmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 19). Diğer Uvarovskay'ın naklettiği bir âdettir. O, yurtlarından ayrılan kişilerin yanlarına bir kese toprak aldığını ve yurt özlemi çektiklerinde de suyla karıştırıp içtiklerini anlatmaktadır. Yazar, bu âdet uyarınca Ecigeen'den ayrılırken yanına bir kese toprak aldığını ama bunu suyla karıştırıp içecek bir duruma hiç düşmediğini ifade etmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 19).

Törenler ve Kutlamalar

Axtular'da tören ve kutlama türünden etkinliklere de yer verilmiştir. Bunlardan Paskalya kutlaması, günah çıkarma, tanrı yemeği (ekmek-şarap ayinine) ve papaz eşliğinde düzenlenen cenaze merasimi Hristiyanlık kökenlidir. Sadece cenaze

merasimiyle ilgili ayrıntıya girilmiştir. Bu tören Uvarovskay'ın annesine aittir ve bir papaz tarafından yönetilmiştir. Uvarovskay, annesinin isteği üzerine papaza, akrabalarına ve tüm dostlarına haber verir. Onlar da gün doğarken toplanırlar. Annesi günah çıkarıp tanrı yemeği ayinine katılır ardından da ruhunu teslim eder (Zabolotskay, 1947, s. 25).

Eserde Yakut kültürüne ait olarak şaman, düğün ve İhıax törenlerinden söz edilmektedir. Bunlardan şaman tarafından yönetilen tören hakkında fazla detaya girilmediği görülmektedir. Şamandan hayvanlarını müzmin hastalıklardan kurtarması için talepte bulunmaktadır. O da bunun üzerine tören düzenlemektedir. Burada güzel bir sığır kurban edilmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 49-50). Düğün töreninden de söz edilmektedir. Bu tören, kışın organize edilir. Bu yüzden ev ortamı tercih edilir. Bu konuya makalenin “geçiş dönemleri” başlığında daha ayrıntılı olarak değinilmiştir. Havaların ısınması veya soğuması Yakutların yaşamlarında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bu coğrafyada yiyeceklerinin miktarı ve türü iklimle orantılıdır. Eserin yazıldığı dönem göz önüne alındığında, onların geçimlerinin hayvancılık üzerine bina edildiği görülmektedir. Avcılık ve diğer iş kolları da vardır fakat bunlar ekonomik faaliyetlerin epey azını oluşturmaktadır. Yakutistan'ın coğrafyası zorlu, iklimi ise çetindir. İnsanlar baharın gelişini ve havaların ısınmaya başlamasını âdeta dört gözle beklemektedir. *Ihıax*; serpme, ruhanî ayinde kırmızı serpme, ilkbaharın (mayıs sonunda) veya yazın (haziran nihayetinde) kısarak sütünün bol olduğu sıralarda Ürün Aar Toyon'un şerefine tertip edilen büyük kırmızı bayramı demektir (Pekarskiy, 1945, s. 423). Uvarovskay, *Ihıax*'ın Yakutlar için taşıdığı anlamı iyi bilir.

Eserden anlaşıldığı üzere XIX. yy.'da bir *Ihıax* şenliği şu şekilde icra edilmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 58): Yakutlar için nisandan sonraki birkaç ay boş zamandır. Otlar iyice büyüyüp hasat başlayana kadar geçen süre sakın bir zaman dilimi anlamına gelmektedir. Yorucu ve oldukça stresli bir kıştan sağ salım çıkmış olmak onlar için büyük bir rahattır. Üstelik tabiat nisandan sonra yavaş yavaş canlanmaya yiyecek ve içecekler bollaşmaya başlar. Kışın zayıf düşen atlar ve sığırlar taze otlarla beslenerek kendilerini toplar, eski güçlerine tekrar kavuşurlar. İnsanlar tayları bağlayıp süt toplamaya başlarlar. Gidiş gelişlerin önündeki engeller kalkmıştır. Kırmızı ile süt içip kaymak yiyerek birbirlerini konuk ederler. Bir uyanışla birlikte herkesin neşesi ve coşkusu artmaktadır. Bu sırada varsıl bir Yakut on gün kırmızı biriktirir, ardından *Ihıax* düzenleyeceği tarihi ilan eder. Misafirler gelmeden önce evini barkını temizletir, *sergelerini* “atlarını bağladıkları kutsal direklerini” kayın dallarıyla süsletir. Bayramlıklarını giymiş davetliler dört bir yandan kimi atlı kimi yaya olarak katılırlar. Bu arada bir *alğuhıt* “duacı” seçilir. O, kırmızı dolu kutsal kabı alıp evin içindeki ocakta yakılan ateşin karşısında tek dizi üzerine çöküp kırmızı serpe serpe yüce tanrı Aar Ayı

Toyon'a dua eder, sonra Sir Doydu İççisi'ni kutsar akabinde batıya dönüp Xara Xargıs'ı ulular. Yakarışlarını bitirdikten sonra tüm kalabalıkla birlikte *uruy, uruy, uruy* "ihсан et!", "lütfet!" diye bağırır. Ev sahibi, bu kutsama seremonisi bitince konuklarını, kadınlar ayrı olacak şekilde, halka hâlinde oturtur. Burada özel kıymız kaplarında servis yapılır. Sonra Ihıax'ın yarışma bölümüne geçilir. Çocuklar at yarışı yapar, yetişkinler güreş tutar, tek ayak üzerinde sekerek yarışır. Kadınlar el ele tutuşup bir daire oluşturur ve yavaş ritimde dönerek şarkı söylerler. Aralarına genelde çok az erkek katılır. Kadınların bu dansının ne olduğu yazar tarafından belirtilmez ama literatürdeki ismi *ohuoxay*dir. Uvarovskay, Yakutlar için hâlen anlamını koruyan bu kutlamayı, ustalıkla tasvir ederek günümüze taşımıştır.

Sözlü Edebiyat

Uvarovskay, Yakut folkloruna hâkimdir. O, çocukluğundan itibaren Yakut sözlü ürünlerinin icra edildiği ortamlarda bulunmuştur. Eserinde; Yakut destanlarını, halk şarkılarını, bilmecelerini ve efsanelerini zevkle dinlediğini bahar bayramlarına, düğün yemeklerine ve diğer toplantılarına istekli olarak katıldığını vurgulamaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 22). Annesi de Yakut sözlü ürünlerini iyi bilmektedir. O, bir Yakut destanı kaleme almış ve birkaç Yakut bilmecesi nakletmiştir. Böhtlingk'e yazdığı mektupta Yakut efsanelerine ilgili olduğu bellidir. Onların derlenmesini önemsemektedir. Böylece Yakutlara ilişkin bazı hususların aydınlatılabileceğine inanmaktadır. Bugün yaşadıkları bölgeye niçin ve nasıl geldiklerinden tutun da yazılarının olup olmadığına kadar pek çok sorunun cevabının efsanelerde gizli olduğunu düşünmektedir.

Uvarovskay, Axtılar'da XVIII. yy.'ın ortasında Ecigeen'de yaşamış Ögröpönö adlı bir kadın hakkında anlatılan efsaneye yer vermektedir (Zabolotskay, 1947, s. 19). Efsaneye göre Ögröpönö adlı bu kadının sihirli güçlerinin olduğuna inanılmaktadır. Onun sevdiği şanslı sevmediği kara yazılı olarak görülmektedir. O, kocadığında şehrin dağlık kesimine çekilip bir kulübeye yerleşmiş ve artık onun alkışını almadan, hediyesini bırakmadan kimse geçmez olmuş. Kendisini umursamadan gidenleri kuzgun donuna girerek yakalamakta, eşyalarını suya atarak delirtmekteymiş. Ondan sonra da yaşadığı yere hediye asmadan kimse geçmez olmuş. Bu kadını Ecigeenliler de Cokuuskaylılar da iyi bilmekteymiş. Aklını kaçıranlar için Ögröpönö yakalamış derlermiş. Uvarovskay, onun ölümünün üzerinden yaklaşık bir asır geçmesine rağmen ününün bu bölgelerde yaşamakta olduğunu bildirmekte, fiziki özelliklerini de betimlemektedir.

Metinde dört atasözü bulunmaktadır. Uvarovskay anılarına *Col sor ikki kihini gitta serge sıcallar*. "Mutluluk ve mutsuzluk insanla beraber yürür." (Zabolotskay, 1947, s. 16), *Burduk otun töbötö melilinneğine burduk buolar*. "Buğday öğütüldüğünde un

olur.” (Zabolotskay, 1947, s. 16) atasözleriyle başlamaktadır. Bu iki atasözünün özellikle seçildiği bellidir. Bunlar aslında yazarın yaşamının özeti niteliğindedir. Hayatın sürprizlere açık olduğu ve insanların ancak çalışıp çabalayarak bir noktaya ulaşabileceği mesajı verilmektedir. Uvarovskay, babasını kaybettikten sonra annesiyle birlikte yas tutar. Ardından, *Ölbütü gitta kim da ölböt, tunnaax tunnaağı sanur*. “Ölenle ölmümez, hayatta olan hayatta olanı düşünür.” atasözünü söyler (Zabolotskay, 1947, s. 22). Burada geleceğe bakmanın ve mücadele etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Talihsiz bir olayda hem velinimeti hem de arkadaşı olan av köpeğini kaybeden bir Tunguz avcıya *Aaspıt tönnübet toxtubut tuolbat*. “Geçmiş gelmez dökülen dolmaz.” (Zabolotskay, 1947, s. 31) diye moral vermektedir. Bu atasözleri onun çalışkanlığını ve ileri görüşlülüğünü yansıtmaktadır.

Ekonomi, Geçim ve Meslekler

Metinde geçen para birimleri *xarçı* “para, ruble, kuruş”, *möhök* “100 ruble”, *muñ* “100 ruble”, *süüs* “ruble”dir. Yakutlar için giyim kuşam yahut sahip olunan balağan sayısı zenginlik işaretidir. Fakat insanların mali durumları sığırlarının sayısıyla doğru orantılı olarak değerlendirilmiştir. Yakutların ekonomik hayatları yani geçimleri hayvancılık üzerine kurulmuştur. Bu sayede hayatta kalmayı başarmışlardır. Süt ürünleri ile et olmadan bahara ulaşmaları zordur. Bu yüzden büyükbaş hayvanlarının sayısını artırmak onların öncelikli hedefi olmuştur. Yakut yurdunun bazı bölgeleri hububat tarımına uygundur. Fakat onlar toprak işlemeyi kadim inançları gereği uygun görmediklerinden dolayı bu tarımsal faaliyetten uzak durmuşlardır. Ruslar bu işi yapmıştır. Onların üretimleri ise ancak ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir.

Yakutlar otu sahip oldukları geniş meralardan temin etmektedir. Ot tarımı, Yakutların günlük meşguliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Öyle ki *ot ıya* “ot ayı” yani temmuz ile *atırcax ıya* “dirgen ayı” yani ağustos, isimlerini ot hasadıyla ilgili terimlerden almaktadır. Uvarovskay ailesi, Ecigeen'den Kill'em'e dönünce hayvanlarının çok azını yerinde bulmuştur. Pek çoğu yabancı ellerde ziyan olmuştur. Babasının vefatından sonra ailelerinin geçimini üstlenen annesinin ilk işi hayvanlarının sayısını artırmak olmuştur.

Yazarın Bölüü gezisi hakkındaki notları ilginçtir. Bu notlara bakarak XIX. yy.'da Yakutların refahtan veya kıtlıktan ne anladıklarıyla ilgili tespitler yapmak mümkündür (Zabolotskay, 1947, s. 43-44). Uvarovskay, pek çok yeri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. İş dolayısıyla farklı bölgeleri görmüş ve haklarında bilgi edinmiştir. Fakat Bölüü onu epey şaşırtmıştır. O; buranın arazisinin verimine, otlaklarının genişliğine, ormanlarının av hayvanı açısından zenginliğine, akarsularıyla göllerinin balık çeşitliliğine hayran kalmıştır. Burada yiyecek darlığı yahut açlık yaşanmadığına işaret

etmektedir. Onun bu tespitlerinden anlaşılan Yakutistan'da bir yerin ekonomik anlamda zengin olarak nitelendirilebilmesi için, arazi verimli otlaklar da geniş olmalıdır; ayrıca çiftlik hayvanlarının sayısı, av hayvanlarının bolluğu ve balıkların çeşitliliği de önemlidir. Uvarovskay, dolaylı olarak madencilige özellikle değerli taş madencilğine dikkat çekmektedir.

Yakutların ticarete yatkınlığı da metinde anlatılmaktadır. Bu bölge avcılığın yaygın olarak yapıldığı bir yerdir. Avcılığın iki şekli vardır: Biri bireysel ihtiyaçlardan kaynaklanan amatör avcılık diğeri maddi kaygılar güden profesyonel avcılıktır. Kürk için yapılan avcılık genelde Tunguzların işidir. Toplanan kürkleri piyasaya taşıyanlar arasında Yakutlar da bulunmaktadır. Yazar, Yakutları ticarete yatkın ve istekli diye tarif etmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 52). Onları kıymetsiz görünen bir postu birkaç küçük değişikliğin ardından yüksek fiyattan satabilecek kadar yetenekli olarak nitelemektedir.

Kürk ticareti ve avcılık Sibiryaya denilince ilk akla gelen ekonomik faaliyetlerdir. Sibiryaya; ulu dağları, sık ormanları, geniş nehirleri, gürül gürül akan dereleri ve sayısız gölleriyle ünlüdür. Nüfuz yoğunluğu düşük olduğundan dolayı doğal güzellikleri fazla bozulmamıştır. Zengin maden rezervleriyle dikkat çekmektedir. Fakat bir zamanlar tuz yatakları ve kürk potansiyeliyle cazibe merkeziydi. Hatta buradan elde edilen kürkler dünya pazarlarına ulaştırılarak ülke ekonomisine değerli bir kaynak yaratılmaktaydı. Bu da avcılığı ve kürk ticaretini gündeme getirmekteydi. Bu ticaretin vergilendirilmesi de önemli bir husustu. Bunun için çıkarılmış yasalar ve yönetmelikler bulunmaktaydı. Doğabilecek boşluklara karşı da yasal altyapı sürekli güncellenmekteydi. Uvarovskay da *ölbüğe* "kürk vergisi, aynî vergi" toplamak ve salınacak yeni verginin miktarını saptamak maksadıyla iki kez Üt Bölgesi'ne gezi düzenlemiştir. Bu gezileri yetkileri geniş bir kamu görevlisi olarak korumaları ve rehberleri eşliğinde gerçekleştirmiştir. Üt, ağırlıklı olarak Tunguzların yaşadığı bir bölgedir. Geçim kaynakları Ren geyiği hayvancılığı, avcılık ve yer yer de balıkçılıktır. Yazar, Üt'teki Tunguz yerleşim birimlerini dolaşıp onların avcılık alışkanlıklarını detaylı olarak yazmıştır.

Uvarovskay, biri kendisine diğeri de bir yolculuk sırasında karşılaştığı bir avcıya ait iki av köpeğinden söz etmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 30-31). Uvarovskay'ın köpeği ona yaban koyunu ve Sibiryaya tavuğu avında yardımcı olmuştur. Metindeki diğeri köpek, yazarın Egne Çayı boyunca ilerlerken karşılaştığı ve ismini vermediği bir Tunguz'a aittir. Uvarovskay, bu zavallı avcıyla karşılaşmalarına ve konuşmalarına geniş yer ayırmıştır. Yazar bir kenarda ağlayarak oturan bir adama rastlar. Selamlaştıktan sonra adam üzüntüsünün sebebini anlatmaya başlar. Avda vahşi hayvanlar tarafından öldürülen köpeğine ağladığını söyler ve onun niteliklerini saymaya başlar. Enikken

alıp büyüttüğünü anlatır. Altı yıldır kendilerine açlık yüzü göstermediğini, av hayvanlarını izlerinden bulup haber vermede eşsiz olduğunu ifade edip onu takas etmek için yapılan teklifleri kabul etmediğini ekler. Köpeğinin ailesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve çocukları ile eşinin onu öpüp koklamak için dört gözle beklediğini söyler. Bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü belirtir. Köpekler, avın vazgeçilmezidir, sahipleri onları özenle bakıp beslerler. Yazar, çocukluğunu anlatırken Yakut evlerinde köpeklere yal yapılan koca kazanların olduğundan bahsetmektedir

Uvarovskay, mesleğe yazı işlerinde memur olarak başlamıştır. İyi eğitilmiş, prensipli ve çalışkandır. Hem büro hem saha görevini büyük bir titizlikle ve özveriyle yürütmüştür. Üt gezilerinde bölgenin hayvan varlığını tek tek kaydetmiştir. Axtular'da hayvan ve bitki isimlerini, Yakut yemeklerini, mutfak malzemelerini ve araç gereçlerini özenle not etmiştir. Yazarın Yakutistan coğrafyasından derlediği av hayvanlarının isimleri: Ak turna, ayı, beyaz keklik, boz ayı, boz tilki, çalı horozu, çil, çulluk, dağ sıçanı, deniz çulluğu, fare türleri, kakım, panter, kara tilki, karabatak, karaca, kaz, kılkuş, kızıl geyik, kızıl tilki, kuğu, kurt, kutup ayısı, kutup porsuğu, kutup tilkisi, ördek, samur, sığın, Sibiryaya misk geyiği, Sibiryaya orman tavuğu, sincap, su samuru, tavşan, turna, uçan sincap, vaşak, yaban domuzu, yaban koyunu, yabani Ren geyiği ve yarasadır.

Yakutların avcılık için kullandığı geleneksel yayları, okları ve başka araç gereçleri mevcuttur. Tüfek, barut ve kurşun da eserde geçen av malzemelerindedir. Bir de kıl tuzak vardır. Yazar, dağlarda yol alırken köpeği Sibiryaya tavuğu olarak bilinen kuşların varlığından onu haberdar eder. O da tüfeğini kapıp nişan alır tam ateş edeceği esnada rehberinin uyarısıyla bekler. Rehber ona boşa barut ve kurşun harcamaması gerektiğini söyler. Sonra yaptığı kıl tuzağı bir sığın ucuna yerleştirerek daldaki tüm kuşları teker teker aşağıya alır. Yakutlar tüfek kullanma hususunda da beceriklidir. Av onlar için bazen bir tutku hâline dönüşmektedir. Öyle ki av peşindeyken ne soğuk ne sıcak ne de yağmur ile kar onları etkilemez, hatta açlık ve susuzluk hissetmedikleri gibi atlarının yorulup çatlmasını bile umursamazlar. Yakutlar, kara avcılığının yanı sıra akarsularından ve göllerinden balık tutmayı da ihmal etmezler. Metinden öğrendiğimiz kadarıyla kıldan yapılmış ağlarıyla gölge balığı tutup yerler. Özellikle Lena Nehri'nden som ailesinden, alabalıklarından ve mersin balığıgillerden irili ufaklı bol bol balık avlarlar.

Bu arada Uvarovskay, Tunguzların bazı avlanma alışkanlıklarından da bahsetmektedir. Tunguzlar, komşuları Yakutlardan farklı bir millettir, sosyal ve kültürel birikimleri değişiktir. Avcılığa oldukça yatkınlardır. Deniz kıyısında yaşayan Tunguzlar deniz balıkçılığını da iyi bilmektedir. Eserde konuyla ilgili örnekler tespit edilmiştir (Zabolotskay, 1947, s. 36). Yazar, Üt Irmağı'nın ağzında bulunan iki üç Tunguz ailesiyle karşılaşır. Onların hayatlarını gözlemler. Ne yiyip içtiklerini ne

avladıklarını ve nasıl geçindiklerini kayıt altına alır. Onların “kete” adlı bir çeşit som balığı avladıklarını tespit eder. Sonra fok avladıklarına şahit olur. Onların büyük fokları başlarına ateş ederek küçükleri ise sopayla vurarak avladıklarını not eder. Yılın belli dönemlerinde balinaların burada karaya vurduğunu söyler. Tunguzların hem foklardan hem de balinalardan verimli bir biçimde yararlanmayı öğrendiğini ifade etmektedir. Balina yağı biriktirdiklerini, fok derisinden kayış kestiklerini ve ayakkabı tabanlığı yaptıklarını anlatır.

Axtular’daki belli başlı ekonomik faaliyetler; hayvancılık, avcılık, çiftçilik, balıkçılık ve alım satımdır. Bu uğraşanların dışında askerlik, polislik, korumalık, katiplik, subaylık, rahiplik, rahip yardımcılığı, yazmanlık, çevirmenlik ve rehberlik yapanlar da vardır. Yazar, bu meslek gruplarından sadece rehberler hakkında ayrıntıya girmiştir.

Eserdeki rehberler genelde Yakut nadiren Tunguz’dur. Yazar, özellikle Yakut rehberlere hayrandır (Zabolotskay, 1947, s. 32). Onların üstlendiği meşakkatli görevleri yerine getirirken sergiledikleri sakin tavırlarının, şikâyet nedir bilmeyen hâllerinin ve bütün işleri cüzi bir ücret karşılığında yapmalarının samimiyetle takdir edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Rehberlerin yolculuk esnasında yaptığı işler çeşitlidir: Yükleri atlara yahut geyiklere yükletip indirmek, konaklayacak yeri belirleyip çadır kurmak, yatacak yer yapmak, sofraya yemek yapmak, elbise yamayıp kurutmak, hayvanların ve yolcuların giyim kuşamları ile araç gereçlerini kullanıma hazır hale getirmek, ava çıkmak ve en önemlisi gidilecek istikamete karar vermek gibi. Bütün bu işlerle karla, yağmurla, çamurla, sivrisineklerle, yaban arılarıyla, taşla kayayla uyku nedir bilmeden kan ter içinde başa çıkmaya çalışırlar.

Zanaat

Yakutlar; ağaç, maden ve deri işçiliğinde başarılıdır; dipçik yapma ve boynuzdan tarak kesip süslemede de yeteneklidir. Onların öküz derisinden yaptıkları kaplarda sakladıkları gıdalar yıllarca bozulmaz. At derisinden çizmeleriyle günlerce suda gezseler ayakları ıslanmaz. Bıçak imalatında da hünerlidirler. Bıçaklarının sağlamlığı ve esneyebilme özelliği sayesinde kolayca kepçe ve çanak yontabilirler. Ayrıca bıçaklarının ağı keskindir, körelmeden en sert malzemeleri bile kolayca kesebilir (Zabolotskay, 1947, s. 52-53). Uvarovskay, zanaatçı olmak isteyen bir Yakut’un elinden her şeyin geleceğini vurgulamaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 52). Onların kuyumculuk, bakırcılık, demircilik ve marangozluğu aynı anda başarabilecek kadar maharetli olduğunu söylemektedir. Tüfek onarabileceklerini oymacılık yapabileceklerini belirtmektedir. Mamut dişinden yahut kemikten enfes eserler çıkarabileceklerine değinmektedir. Bölgede iyi ustaların az olmasını Yakutların şanssızlığı olarak

nitelemektedir. Bu yüzden kendilerini geliştirmekten mahrum kaldıklarını düşünmektedir.

Giyim Kuşam, Aksesuar ve Ziyet Eşyaları

Uvarovskay, iş gezilerini çoğu zaman yağmur ve kar altında, üstelik yaya olarak yapmıştır. O; palto, manto, yazlık elbise, kışlık elbise, ayakkabı, çorap, eldiven, kar ayakkabısı ve geyik derisinden yapılmış giysi kullandığını ifade etmektedir. Güreşçi pantolonundan da bahsetmektedir. Fakat Uvarovskay, sadece “son” adlı giysi ve “saarı” adlı ayakkabının yapımı hakkında bilgi vermektedir. “Son”, kadının yahut erkeğin elbise üstüne giydiği kışlık paltodur. Yazar, erkeklerin ve kadınların “sonlarının” genel itibarıyla benzer olduğunu fakat kadınlara ait olanının biraz uzun olduğunu söylemektedir. Bu giysinin yapımında tercih edilen esas malzemenin, giyen kişinin ekonomik durumunu gösterdiğinin altını çizmektedir.

Uvarovskay, kadınların giydiği “sonlara” daha geniş yer ayırmakta ve detaylarına kadar anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 55). Bu elbiseleri gösterişli olarak nitelemektedir. Bu kadın “sonunun” ana malzemesi kadife çuhadır, ayrıca yapımında kunduz postu ve yer yer gümüş işlemeli kumaşlar kullanılmaktadır. Uvarovskay, Yakut kadınlarının kullandığı aksesuarlara, ziynetlere ve süslere de değinmektedir. Bunlar: ipek kumaşlar, sincap postundan kürkler, gümüşten kemerler, gerdanlıklar, kalın bilezikler, yüzükler, küpeler ve tokalardır. Ek olarak geleneksel kadın ziyneti olan “ilin kebiher” ile “kelin kebiheri” de saymakta ve kullanılışları hakkında bilgi vermektedir. Yakut kadınlarının özel günlerde altından işli, porsuk kürkünden kenarlıklı, kunduz postundan şeritli, sincap kürkünden astarlı ve gümüş tokalı başlıklar; değerli postlardan kaftanlar, ipekten gömlekler kullandıklarını anlatmaktadır. “Saarı”, bir tür çizmedir. Eserde at derisinden yapıldığı söylenmektedir. Birkaç gün suda gezseniz bile ayağınızın ıslanmayacağı vurgulanmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 53). Ayrıca atlarına binerken kullandıkları eyer, çaprak, belleme, gem ile yularlarının gümüşle süslü olduğunu da ilave etmektedir.

Halk Hekimliği ve Baytarlığı

Yakutlar, yüzyıllardır yaşadıkları bu coğrafyada hayatta kalmanın yollarını iyi öğrenmiştir. Ama bağımsızlık sistemlerinin tanımadığı hastalıklarla özellikle de çiçek gibi ölümcül salgınlarla karşılaştıklarında yorulmuşlar hatta çok korkmuşlardır. Bu hastalıkla ilgili Yakut dilinde farklı kullanımlar, folklorunda da değişik uygulamalar vardır. Yakutlar çoğunlukla köylerde ve birbirlerinden uzakta yaşadıkları için salgınlarda meydana gelen toplu ölümlerden daha az etkilenmişlerdir. Uvarovskay, efsanevi yaşlı kadın Ecigeen Ögröpönösü’nü betimlerken yüzünün çiçek geçirdiği için çopur olduğunu vurgulamaktadır. Aşırı sıcak ve beslenmeden kaynaklanan

dizanteriden de söz etmekte ve bu salgın hastalığın tedavisinin olmadığına dikkat çekmektedir.

Salgınlar dışında karşımıza çıkan diğer hastalıklar ise tüm bölgelerde görülebilecek soğuk algınlığı ve öksürük gibi rahatsızlıklardır. Bundan başka yaşlılığa bağlı hastalıklardan da bahsedilmektedir. Uvarovskay'ın babası ve annesi bu şekilde rahatsızlıklar geçirmiştir. Yazar, su bulamayınca istemeye istemeye kar yediği için hastalandığını ifade etmektedir. Hatta bu yüzden bir gece ölümler arasında kaldığını söylemektedir. O böyle hareketsiz bir şekilde yattığı sırada Yakut rehberlerinin kendisine nasıl özenle baktığını anlatmaktadır. Hiç tanımadığınız bir Yakut evinde rahatsızlansanız size dönüşümlü olarak bakacaklarını iyileşebilmeniz için etrafınızda pervane olacaklarını söylemektedir.

Uvarovskay için çay, hastalıklardan korunma aracıdır. O, çaydan şifa bulduğuna inanmaktadır. Ama hastalıkların tedavisinde modern tıbbı ve onun metotlarına bağlı kalmayı tercih etmektedir. Kendisinin ve ailesinin başına gelen rahatsızlıklardan doktorlar ve onların verdiği ilaçlarla tedavi olmaya çalışmaktadır. Bazı hastalıkların çaresinin Rus doktorlar tarafından henüz bulunmadığını altını çizmektedir. Yakutlar için hastalık sebepleri ve tedavi yöntemleri biraz farklılık arz etmektedir. Örneğin Yakutların sığırlarına salgın hastalıklar musallat olduğunda şamana tören yaptıklarını, onun telkiniyle güzel görünümlü bir büyükbaş hayvanı kurban ettiklerini anlatmaktadır (Zabolotskay, 1947, s. 49). Bu durum, o dönem Yakut toplumunda şamanların iyileştirici özelliklerinin olduğuna dair inancın güçlü olduğunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla halk hekimliği ve baytarlığı uygulamaları Yakutlar arasında yaygındır (Zabolotskay, 1947, s. 54). Ağrı, iç hastalıklar, yaralar, göz ve cilt rahatsızlıklarını oldukça iyi tedavi etmektedirler. Kırıkları ve çıkıkları bir daha zorun oluşturmaz kadar güzel bir biçimde iyileştirirler. Bu işlerle özel olarak uğraşan bir gruptan yahut meslekten ise bahsedilmez.

Halk Mimarisi

Uvarovskay, Rus ve Yakut evi olmak üzere iki konut tipinden bahsetmektedir. Bunlardan Rus eviyle ilgili ayrıntıya girmemiştir. Ancak, Killen'deki evlerinin Rus mimarisine göre yapıldığını söyleyip güzelliğinin altını çizmektedir. Sonra annesinin bu evi söküp Cokuuskay'da aldığı bir yerde tekrar kurduğunu anlatmaktadır. Uvarovskay, Yakutların barınma şekilleri hakkında bilgi vermektedir. Metinde yapıyı teferruatlı bir biçimde anlatılan geleneksel ev tipleri "uraha" ile "balağan"dır. Uraha, Tunguzlar tarafından da kullanılır. Balağan daha çok Yakutlara hastır. Uvarovskay da

balağanı Yakut evi olarak nitelemektedir. Urahanın ve balağanın çeşitleri mevcuttur. Urahaya bir tür çadır balağana da kulübe denilebilir.

Uvarovskay, urahanın nasıl yapıldığını şu şekilde anlatmaktadır: Önce sert bir yer bulabilmek maksadıyla zemin taranır. Sonra, üç sağlam sırk kesilip üstlerinden bağlanır ve ayakları açılıp dikilir. Üzerlerine sopalar dizilir sonra postlarla sarılır. Mevsime göre kayın kabuğuyla örtülür. Sadece tepesinde küçük bir açıklık bırakılır. Çevresi koşullara bağlı olarak ya toprakla ya da karla kapatılır ardından da bir tarafına giriş çıkış için küçük aralık bırakılır (Zabolotskay, 1947, s. 39). İçi ise şartların elverdiği ölçüde döşenir. Uvarovskay'ın anlattığı dönem soğuk ve yağmurludur. Bu yüzden ince dallar kesilip urahanın içine yayılır, üstüne de yabani hayvan postundan yapılmış döşekler serilir. Yazar urahanın ortasında ısınmak ve yemek pişirmek için ateş yakıldığını da anlatmaktadır.

Uvarovskay, balağanı teferruatlı bir biçimde anlatır. O, Yakutların esasen iki balağanlarının olduğunu birinde kışın diğerinde yazın kaldıklarını söylemektedir. Maddi durumları iyi olanların ek olarak iki balağan daha yaptırdıklarını, onları da baharlık olarak kullandıklarını ifade etmektedir. Metinden anlaşıldığı üzere, Yakutlar büyükbaş hayvanlarının bakımını ve beslenmesini göz önünde bulundurarak balağan yeri tercih etmektedir. Kışın kullandıkları balağanlarını hayvanlarını yemlerken yorulmamak için meralarının ortasında, yazlıklarını ise otlar ezilmesin diye hasat yaptıkları bölgenin dışında inşa etmektedirler. Uvarovskay, Yakutların yazlık balağanlarının yanına kenarları kayın kabuklarıyla örtülmüş bir uraha diktiklerini, balağanda hizmetçilerin urahada da ev sahiplerinin kaldığını ifade etmektedir. Kışlık balağanlarında eylülde nisana kadar oturduklarını, yılın geri kalanını ise yazlıklarında geçirdiklerini eklemektedir.

XIX. yy. koşullarında bir balağanın nasıl yapıldığını Uvarovskay'dan öğrenilebilir. O, balağanı anlatmaya bu tip yapıların hepsinin aynı olduğunu, şekillerinin değişmediğini söyleyerek başlamaktadır. Balağanın ana gövdesi ahşaptır. Dört köşeye dikilen direklerin üzerine yerleştirilen kirişlere yatık vaziyette dayanan ikiye bölünmüş ağaçlar, binanın iskeletini oluşturur. Çatıyı kabarıkça yığılmış ağaçlarla örter, üstüne de kül ve toprak sererler ama yağmur suyu akıp gitsin diye bir tarafına tatlı bir meyil vermeyi ihmal etmezler. Balağanın duvarını hangi mevsim için yapıldığını dikkate alarak ya inek gübresiyle yahut kille sıvarlar. Pencereleeri camdır. Uvarovskay, binanın düzgünlüğünü ve büyüklüğünü yapanın ustalığına ve inşaat sahibinin maddi imkânlarına bağlamaktadır. Balağanların ortasında geleneksel usulle yapılmış bir Yakut ocağı bulunduğunu anlatmaktadır. Yoksulların kışlık balağanlarına bitişik vaziyette ahır yaptıklarını belirtmektedir. Ayrıca balağanlarının yanına mahzen, özel amaçlı kuyular ve benzeri yapılar inşa ettiklerini de söylemektedir (Zabolotskay, 1947, s. 54-55).

Yiyecekler, İçecekler, Yemekler ve Mutfak Eşyaları

Yakutistan'ın hava şartları ve toprak yapısı çay üzümü, karga üzümü, Frenk üzümü, ayı üzümü ve kuşburnu gibi yabancı meyvelerin yetişmesine olanak sağlar, bölgede yaz mevsiminin oldukça kısa sürmesi sebze, meyve ve tahıl tarımının geniş ölçeklerde yapılmasına izin vermez. Akarsular ve göller başka yerlerle kıyaslanamayacak kadar çoktur ve suları temizdir. Pek çok balık türüne rastlanır. Bu Yakutların özellikle de Tunguzların yemek kültürünü etkilemiştir. Yakutların temel geçim kaynağı olan büyükbaş hayvanları ile özenle bakıp çoğaltmaya gayret ettikleri atları onların beslenme alışkanlıklarının temelini oluşturmaktadır. Kırmızı et ve süt ürünleri Yakut mutfağının temel gıda hammaddeleridir. Yazar kahvaltılık ve akşam yemeği olmak üzere iki öğünden bahsetmektedir.

Tuz devrin en önemli gıda koruyucusudur. Tuzun bol ve yüksek kalitede çıkarıldığı yerler şanslıdır. Tuz ticaretine eserde değinilmektedir. İnsanların tuz olmadan etlerini ve balıklarını saklamaları zordur. Fakat bu onları yeni çareler bulmaya itmiştir. Tunguzlar da tuz azlığından yahut kalitesizliğinden ötürü kendilerine has bir balık saklama usulü geliştirmiştir. Buna bir tür konserve yapma şekli de denebilir. Uvarovskay'ın çocukluğu Tunguzların yoğun olarak yaşadığı Ecigeen'de geçmiştir. Ecigeen, balık bolluğu ve çeşitliliğiyle tanınmış bir şehirdir. O, burada Tunguz usulü korunan ve adına *sıtıgan balık* "kokuşuk balık" denilen yemekten severek ve bol bol tükettiğinden bahsedip nasıl yapıldığına değinmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 18-19). Balık tutulan yerlerde bir kulaç derinliğinde bir çukur açılır ardından dibi ve kenarları ağaç kabuklarıyla sıkıca kapatıldıktan sonra içi temizlenmiş ve kılçığı sıyrılmış balıklar buraya doldurulur. İhtiyaca göre çıkarılıp yenir. Yazar, çocukluk yıllarında bu balıklardan severek yediğini olsa yine yiyeceğini söyleyerek bir Tunguz'a böyle saklanan balığı tüketmek sağlığını bozmuyor mu diye sorsalar o da gülererek: *Ölörööt siebit balıgıñ isker stıyığa suoğa duo?* "Avlanır avlanmaz yediğin balık midende bozulmuyor mu?" diye şaka yollu bir cevap verir demektedir (Zabolotskay, 1947, s. 19). Metinde pek çok türden balıktan bahsedilmektedir. Ancak, Yakutların önceliği kırmızı ettir.

Metinde tarifi verilen bir yemek yoktur. Sadece mantı ile bol unlu "butugas çorbasının" adı geçmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 18). "Butugas çorbası"; çam lifi, taze otlar, süt yahut yoğurdun kepeyle karıştırılmasıyla yapılmaktadır. Bunların dışında ktır ekmek, yarma lapası, acımuş yağ, at eti, sığır eti, kuş ve balık yedikleri belirtilmektedir. Süt, onların tartışmasız en önemli gıdaları arasındadır. Yakutların süttten yaptıkları yiyecekler epey boldur. Bunlar: Kaymak, sütyüzü, tereyağı, *xayax* "tereyağı", krema,

küörçex “bir tür krema”, *suorat* “bir çeşit yoğurt”, *bölönöx* “bir tür peynir”, keş, *siñe* “bir tür içecek” ve *ımdan* “bir çeşit ayran”dır.

Yakutlar yazdan ne kadar güzel bir kış hazırlığı yaparlarsa yaparsınlar soğukların uzun sürmesi durumunda tüm hazırlıkları bitip tükenebilir. Onlar da havalar ısınıp evcil hayvanları eski güçlerini toplayıp bol bol süt vermeye başlayana kadar, keş ile çam lifi tozunu ve hasır otu kökünü karıştırıp yiyerek karınlarını doyurmaya çalışmakta, bu da bitince suyla soymuk yemek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

Yakutların yeme içme olanaklarının artması ya da azalması mevsimsel etkilere bağlıdır. Bu yüzden baharın gelişi hayvanların iyi beslenmesine ve sonuçta sağdıkları süt miktarının artmasına olanak sağlamaktadır. Onlar da bu sayede bol bol kımız yapmakta, türlü türlü yiyecekler hazırlamaktadır. Kımız, geleneksel bir içecektir. Yakut mutfak kültürüne çayın da girdiği eserden anlaşılmaktadır. Öyle ki Uvarovskay, Yakutların her şeylerini çay ile şeker alabilmek adına, zarara uğradıklarını da bilseler satabileceklerini söylemektedir (Zabolotskay, 1947, s. 55). Yazar çaya düşkündür. Mola verdiğinde yorgunluğunu atmak amacıyla çay içmektedir. Onun birkaç kalemden oluşan yolculuk hazırlıkları arasında çay ile şekerin bulunduğu görülmektedir. Şartlar uygun olmasa da çaydan vazgeçmez. Molalarda çaydanlığı karla doldurup çay kaynatıp içmekte ardından uymakta sabah da güne çayla başlamaktadır. Bu koşullarda çaysız hayatta kalamayacağını vurgulamaktadır. Çay kaynatıp içmek onun bir rutindir, hastalıklardan bu şekilde korunduğuna inanmaktadır. Eserde, tütün ve tütün ürünleri ile alkollü içeceklerin Yakut hayatına etkisine dair çarpıcı örnekler mevcuttur.

Axtular'da kap kacak isimleri ve kullanım şekilleri hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Yazar bunların pek çoğunu bir folklorcu titizliğiyle sıralamaktadır: *Ayax* “büyük kap, kâse” boynuzdan kaşık, *çoroon* “kımız kadehi”, çömlek, demir veya bakırdan koca kazanlar, güveç, kadeh, kayın kabuğundan helke, kepeç, kova, leğen, sepet, *siri ihit* “deriden yapılmış koca tulum” ve çorba çanağı (Zabolotskay, 1947, s. 55). Yazarın saydığı bu gereçler geleneksel Yakut kap kacağıdır. Bunların her birinin kendi içerisinde çeşitleri ve alt sınıflandırmaları mevcuttur. Yapımlarında kullanılan malzemeler toprak, ahşap, boynuz, deri ve kayın kabuğudur. Özellikle öküz derisinden yapılan kaplarda saklanan gıdaların yıllarca bozulmadan kalabildiğinden bahsetmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 52). Uvarovskay, Ruslar vasıtasıyla Yakut hayatına giren kap kaktan da söz etmektedir. Bunlar: Çay takımı, çaydanlık, fincan, gümüş çatal kaşık, semaver ve yemek takımıdır.

Diğer Araç Gereçler

Herhangi bir başlık altında değerlendirilemeyen araç gereçlere eserin yazıldığı dönemin ruhunu kayıt altına almak amacıyla burada yer verildi. Uvarovskay,

eserinde daha çok Üt gezisinden bahsettiği için atlar, geyikler, paketlenme eşyaları ve yolculuk gereçleri ağırlıklı olarak yer almaktadır. Yanı sıra kamp ve av malzemeleri de bulunmaktadır. Bunlar: ayı postundan döşek, balta, çuval, hurç, ip, kalın keçe, kayın kabuğundan sepet, kayış, kement, kolan, koşum takımı, köstek, kürek, pala, semer, tahta sandık, ucu demirli sırık ve yorgan ile ot biçmek için tırpandır. Ek olarak termometreye de tesadüf edilmektedir (Zabolotskay, 1947, s. 27).

Sonuç

A. Y. Uvarovskay, O. N. Böhtlingk'in "Über Die Sprache Der Jakuten" adlı çalışmasına Saha (Yakut) edebiyatının ilk edebî eseri olarak kabul edilen Axtılar "Hatıralar"ı yazarak destek olmuştur. O, Yakutlara olan sevgisi ve Yakut yurduna bağlılığı dolayısıyla böyle bir katkıda bulunmuş, Yakutçanın varlığının tehlikeye girmesine engel olmaya çalışmıştır. Axtılar "Hatıralar", sahasında klasikleşen değerli çalışmaların ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Uvarovskay, bu sayede Yakutları dünya çapında tanıtmıştır.

Bu makalede, Axtılar'da yer alan folklorik malzemeler, konularına göre tasnif edilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde eserde sadece Yakutları değil tüm Türk dünyasını ilgilendiren folklorik unsurlar olduğu görülmüştür. Bu unsurların işlenmesi ve analiz edilmesi halk bilimci yanı kuvvetli birisi tarafından yapılabilecek tarzdadır. Uvarovskay, hiçbir ayrıntıyı atlamamak için uğraşmış ve geleceğe tarihsel öneme sahip bir eser bırakmak için çabalamıştır. Axtılar, Yakut dili ve edebiyatı açısından olduğu kadar folkloru yönünden de müstesna bir yere sahiptir. Eserde, Yakut halk bilimi unsurları çağının ötesinde bir anlayışla ve metotlu bir biçimde değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

- Böhtlingk, Otto N. (1851). *Über die sprache der Jakuten*. St. Petersburg.
- Gabişev, N. A. (1963). "Afanasiy Uvarovskay". *Xotugu Sulus*. Balağan Iya-Altınñı Iy. 117-123.
- Hudyakov, İ. A. (1890). *Verhoyanskiy sbornik*. İrkutsk.
- Kirişçioğlu, M. Fatih & Vasilyev Yuriy & Killi Gülsüm (1996). *Saha (Yakut) halk edebiyatı örnekleri*. TDK Yay.
- Lincoln, W. B. (1996). "Vahşi batı" *Sibirya ve Ruslar* (çev. M. Harmancı). Sabah Kitapları Yay.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk halkbilimi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Pekarskiy, E. K. (1945). *Yakut dili sözlüğü*. TDK Yay.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo yazıka*. SSSR Akademiya Nauk.
- Slepstsov, P. A. (ed.) & vd. (1972). *Yakutsko-Russkiy slovar (Saxalı-Nuuççalı Tılcıt)*. SSRC Naukaların Akademiyata Sibirdeegi Sala Saxa Sirineegi Filiala Tıl, Literatura Uonna İstoriya İnituta.
- Slepstsov, P. A. (ed.) & vd. (2004-2018). *Saxa tılın bıhaarılaax tılcıtı* (Tolkovniy slovar Yakutskogo yazıka). Saxa Öörspüübülüketin Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İnituta.
- Vasilyev, Y. İ. (Cargıstay) (1997). *Saha Türkleri (üniversiteliler için ders kitabı)*. Yakutsk.
- Zabolotskay, N. M. (1947). *Axtular*. Saxa ASSR Tılı, Literaturanı Uonna İstoriyanı Çinçiyer Nauçnay İnituta, SASSR Gosudarstvennay İzdatelstvota.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
